

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ СТОГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ПРОФЕСОРА ТОМЕ ЖИВАНОВИЋА (1884—1984)

Сходно традицији и пракси обележавања значајних датума и годишњица у својој историји, Правни факултет у Београду је организовао свечану академију поводом стогодишњице рођења академика професора др Томе Живановића (рођ. 1884. умро 1971), једног од својих најистакнутијих професора и истинског великана наше правне науке, на дан 18. децембра 1984. године.

У препуном амфитеатру II окупили су се многобројни познаваоци и поштоваоци научног дела проф. др Т. Живановића, из низа међуратних и поратних правничких генерација, угледни представници правосудних установа, адвокатуре, научних установа, друштвених организација, наставници и студенти.

На овом свечаном скупу говорили су: декан проф. др Владимир Јовановић, проф. др Милан Милутиновић академик проф. др Радомир Д. Лукић, проф. др Љубиша Лазаревић, проф. др Стеван Врачар. Одломке из радова Т. Живановића читали су студенти Катарина Север и Саша Бован.

Овом приликом ваља поменути, такође, да је Српска академија наука и уметности организовала истим поводом свечану академију 31. октобра 1984. године, на којој су говорили: академик Радомир Лукић, секретар Одељења друштвених наука САНУ (О значају научног рада Томе Живановића), проф. др Стеван Врачар (Смисао правнофилозофског синтетизма Томе Живановића), проф. др Милан Милутиновић (Научно стваралаштво професора Томе Живановића у области кривично-правних и криминолошких наука). Такође, у Параћину, родном месту Т. Живановића, одржан је свечани скуп 25. децембра 1984. године, на којем су говорили, у име САНУ академик проф. др Радомир Д. Лукић (О значају Томе Живановића за нашу правну науку) и проф. др Стеван Врачар, у име Правног факултета у Београду (О Томи Живановићу као правном филозофу).

Организујући ову свечану академију, Правни факултет у Београду ставио је у задатак свом Одбору за обележавање овог јубилеја да размотри, предложи и помогне облике ширег и примеренијег обезбеђења присутности и коришћења научне баштине Томе Живановића (објављивањем његових списа, истраживањима о Живановићевом научном опусу итд.).

C. B.

Поздравна реч декана проф. Владимира Јовановића

Другарице и другови, драги гости и колеге,

Окупили смо се да обележимо стогодишњицу рођења др Томе Живановића, професора овог факултета и академика, да одамо дужно признање његовом доприносу нашој правној науци и филозофији права. Ова

академија има, међутим, и шири значај. Она представља израз жеље овог факултета да негује своје традиције, како слободарску тако и научну, и да ову бригу и навике пренесе на млађе генерације које ће прихватити и понети терет очувања и повећања угледа који овај факултет радом и деловањем својих наставника стекао.

Бурна времена и крупне историјске промене кроз које је прошла наша земља, а са њом и наш факултет, учинили су да смо помало заборавили на наш дуг према онима који су свој рад уткали у темеље Правног факултета, који су учинили да правна наука на Универзитету добије место које јој оправдано припада и да наш факултет стекне онај углед који ужива међу правницима и у целом друштву.

Ово, ако можемо тако да кажемо, враћање традицијама или освртање на традиције долази својим природним током. Неумитни проток времена учинио је генерацијску дистанцу. Сада када су и генерације које су дошле после професора Томе Живановића на путу да предају време бриге о развоју Факултета млађим генерацијама, осврт на научну баштину, неоптерећен страстима савременика и теретом свакодневних потреба, сам се по себи намеће.

Научни опус професора Томе Живановића, неспоран по својој вредности, са довољном историјском дистанцом, јесте управо онај допринос нашој правној науци који одајући му признање обележавањем стогодишњице његовог рођења, започињемо враћање дуга онима који су својим делом подигли углед овог факултета и задужили ову и будуће генерације правника.

О месту, личности делу и доприносу др Томе Живановића нашој правној науци говориће професори Мишан Милутиновић, Радомир Лукић, Стеван Врачар и Љубиша Лазаревић.

НАУЧНО ДЕЛО ТОМЕ ЖИВАНОВИЋА

Тома Живановић је рођен 6. фебруара 1884. године у Параћину, а умро 31. јануара 1971. године у Београду. По завршеном Правном факултету у Београду докторирао је 1908. године на Правном факултету у Паризу докторском расправом *Du principe de causalité efficiente et de son application en droit pénal*. Већ ова расправа, истинско научно дело, указала је на два основна поља делатности свог писца — кривично право и филозофију права. Она је расправљала један од основних проблема теорије кривичног права — узрочност (кривичног дела), али је сама узрочност и један од основних проблема филозофије. Дубоко ушавши у оба питања, Живановић је показао велики дар на оба поља која је повећао својим радом, дајући своје оригинално решење проблема узрочности. Већ тада је он стварао своје основне идеје и о кривичном праву и о филозофији права. Истовремено је тада ударен и темељ његовог начина обраде кривичног права. То није било само суво догматичко препричавање и објашњавање позитивног права, него дубок теоријски и филозофски обухват, на основу којег се једино и може овладати позитивноправним решењима појединих система права.

Поставши, после боравка у Берлину, доцент на Правном факултету у Београду, 1909, Живановић је најпре изградио свој систем кривичног права, издавши *Основе кривичног права*, 1910—12.

Ту је, још веома млад, писац конструисао сопствени систем, заснован на троедној подели, трипартицији, чији је темељ поставио 1909. у чланку *De l'élément subjectif («moral») dans la notion du délit*, објављеном у »Revue pénale suisse«. Вихор рата однео га је поново у Париз, где је 1916. г. држао предавања на Правном факултету из области кривичног права и филозофије права. Поставивши тако основе своје правне филозофије, Живановић почиње 1921. г. њену подробну обраду објављивањем прве од три књиге свог замашног дела *Систем синтетичке правне филозофије*. Друга и трећа књига објављене су после рата 1951. и 1959. године. Поред ових главних дела, Живановић је објавио и низ других, међу којима се истичу *Основни проблеми кривичног права*, где су продубљено

обрађена главна спорна теоријска питања из ове области и сопствена пишчева решења за њих, као и *Основни проблеми етике (филозофије моралне)*, где је Живановић применио свој систем трипартиције и на етику.

На жалост, Тома Живановић после рата није преузет на Правни факултет приликом његове реорганизације и није могао да своје учење пренеси студентима. Живео је повучено и радио у Српској академији наука, где је подстакао и организовао рад на историји српског права, прикупљајући са својим сарадницима првенствено судску праксу Србије у XIX веку до кодификације грађанског, одн. кривичног права.

Кад се погледа Живановићев рад у целини, може се рећи да је он несумњиво наш врхунски правник, подједнако велики у кривичном праву као и у филозофији права. Тешко је рећи за коју је од ове две области значајнији. У обе је дао врхунске резултате светске вредности, далеко надмашујући све што је у тим областима у нас и пре и после њега урађено.

У кривичном праву је најзначајнији његов резултат постављање новог троедног система појмова (и излагања) кривичног права наместо дводедног. На први поглед то и не изгледа важна ствар, јер, на крају крајева, ни ранији, дводедни систем није могао пренебрећи субјективан елемент, кривца-учиниоца кривичног дела, макар да га ове две раздвајао од самог дела. Међутим, кривац у ранијем систему није био обухваћен у потпуности ни као посебно биће, што је изазвало недовољно обраћање пажње на њега и, самим тим, довело до недовољног продубљивања оних питања која га се тичу. Конкретан најважнији резултат троедног система је, најкраће речено, хуманизација кривичног права, што је крунисало целокупан покрет савременог кривичног права у том правцу и дало му прави смисао. Одвајањем кривца могло се дубље обрадити и само кривично дело, као и кривична санкција и многа друга питања која су с тим повезана. Може се стога рећи да је Живановић тиме заиста у потпуности реконструисао целокупно кривично право, осветљавајући га с новог гледишта и продубљујући све његове главне проблеме.

Поред кривичног права у ужем смислу, Живановић је залазио и у основне проблеме других кривичних наука (криминологија, пенологија, поступак) и свуда је давао дубока и оригинална решења. Идући за својим основним идејама он је изнео и нову поделу целокупног права на право о праву и право о неправу (деликтно право), развршавши то даље у издвајање деликтних наука уопште (не само правних). И овде се огледа његов велики систематизаторски дух и дар.

У области филозофије права Живановић је дао монументално дело и по обиму и по вредности — наше једино систематско дело из те области и једно од значајних по дубини и оригиналности и у целокупној светској књижевности. Његова правна филозофија права носи оправдано ознаку синтетичности. Она је синтетичка у два смисла. Најпре, она као синтетичка правна филозофија синтетизује како филозофију права тако и филозофију правних наука, јер Живановић разликује науку о праву и науку о правној науци (мета-науку). Друго, она као синтетична филозофија права синтетизује не само филозофију позитивног права него и филозофију идеалног (природног) натпозитивног права. Обе синтезе се изводе оригиналним путем — синтезом највиших, основних појмова из односне области. Тако Живановић синтезом долази до највишег појма права — до појма самог права, формалног и материјалног. Али, особито обрађујући појам материјалног права, он истовремено и превазилази правну науку и прелази у област социологије права, те се његова синтеза шири и на ову област. Кад је, пак, реч о самој синтези филозофије идеалног права, Живановић такође синтетизује дотадања главна гледишта на ово право, природноправно и Хегелово, дајући своје оригинално, синтетичко гледиште, у коме су садржана, али и превазиђена и спојена оба претходна гледишта.

Живановићева филозофија права, као и његов систем кривичног права, неисцрпан су извор идеја и подстицаја за даље проучавање. На жалост, његово дело је још увек не само недовољно проучено него скоро потпуно непроучено. Тај свој грех наша наука почиње да исправља, па се

треба надати да ће ово велико дело бити искоришћено за напредак наше науке и права.

Најзад треба истаћи да је овај велики научник био врло скроман и приступачан човек, сав посвећен науци.

Др Радомир Д. Лукић

ДР ТОМА ЖИВАНОВИЋ КАО КРИВИЧНО-ПРАВНИ СТВАРАЛАЦ И МИСЛИЛАЦ

1. Укратко указати на стваралачку научну делатност др Томе Живановића у области кривичног права, незахвално је из два основна разлога. Прво, његов научни рад подједнако се кретао у две велике научне области — науци кривичног права и општој и правној филозофији. Мада је из прве области објавио неупоредиво већи број радова, а као професор Правног факултета у Београду више се педагошки бавио материјом кривичног права, било би погрешно одвајати Живановића као правног филозофа од кривично-правног теоретичара. Као ретко ко пре њега, а и после њега, др Тома Живановић је веома успешно спајао ове две научне области, примењујући често систем правне филозофије у анализи одговарајућих кривично-правних института. Друго, број објављених радова из области кривичног права, толико је велики да би само њихово набрајање изискивало много више времена него што то одговара једној пригодној свечаности као што је ова. Стога ћемо указати само на нека, основна дела из ове области, са којима је овај велики стваралац највише задужио не само нашу, већ и светску кривично-правну научну мисао.

Овај богат и по обрађиваној тематици веома разноврстан научни опус професора Живановића могао би се разврстати у три временска периода — до првог светског рата, између два рата и после другог светског рата. Своју високу научну афирмацију он започиње већ као младић од 24 године објављивањем чувеног рада *Du principe de causalité efficiente et droit pénal*, што је у ствари његова докторска дисертација одбрањена у Паризу 1908. године, у којој обрађује класично питање узрочности у кривичном праву, али истовремено и са правно-филозофског аспекта. У овом периоду објављује и рад „Субјективни (морални) елемент у појму кривичног дела“, са првим наговештајима његове познате концепције о трипартитном систему кривичног права, а затим и следећа дела: *Основни кривичног права*, чији је општи део објављен 1910. године а посебни 1912. године; *Основни проблеми кривичног права*; *О иступима према Кривичном законнику*; *Појам деликвента*; *О појму мера безбедности у кривичном праву* и др.

Најобимнија научна делатност др Томе Живановића одвијаће се између два светска рата. Од многобројних радова објављених у овом периоду навешћемо само следеће: *Коментар Кривичног (казненог) законика и Законика о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије*, објављен 1919. године, са каснијим допуњеним издањима 1922. и 1925. године; *Основни кривичног права — општи део* објављен 1922. године и *посебни део* објављен 1923. године; *Основни војног кривичног права објављен* 1924. године; *Дуалитет кривичних санкција — казне и мере безбедности*, објављен 1928. године; *Основни проблеми кривичног права — општи део* из 1930. године, и *посебни део* из 1933. године. У периоду између 1934. и 1939. године објављени су у неколико књига општи и посебни део *Основа кривичног права Краљевине Југославије* а 1940. године објављени су „Основни проблеми кривичног и грађанског поступка“. Уз ове треба додати и још преко 150 радова (монографија, коментара и чланака) објављених у нашој земљи и у иностранству.

Мада је већ ушао у седму деценију живота, др Тома Живановић је после рата веома активан у свом научном стваралаштву. Његово интере-

совање у овом периоду више је везано за питања правне филозофије, а мање за проблеме кривичног права, можда и зато што у то време не учествује активно као професор у раду Правног факултета. Али и из области кривичног права објављује, нарочито у страним часописима, већи број чланака, претежно реферата са међународних стручних састанака. Српска Академија наука и уметности објавила је 1966. године његово дело *Систем расправа о систему кривичног права и примени у другим правних и ванправних наука, а 1967. године рад Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и његовог кривичног правосућа од 1804. до 1865. године.*

2. Научна делатност др Томе Живановића у области кривичног права је обимна и разноврсна. Она се односи како на нека посебна теоретска или практична питања, тако и на фундаменталне проблеме кривичног права. Могло би се рећи да нема питања из ове области које није било предмет његовог интересовања. Ако бисмо покушали да најсачетије сценимо ову делатност, могло би се рећи да се она, поред обимности и разноврсности, одликује пре свега оригиналношћу, систематичношћу и свеобухватношћу обраде анализираних питања. Оригиналност научне мисли професора Живановића није изражена само у његовој теорији о трипартитном систему кривичног права, већ и у обради низа других кривично-правних проблема. За већину његових радова карактеристично је присуство критичке анализе постојећих, и сугерирање другачијих могућих решења. Без обзира што се са неким његовим схватањима не можемо у потпуности сложити, што су неке његове концепције због своје доследности доведене и до нелогичности и научне неоправданости, професору Живановићу се мора признати настојање, најчешће веома успешно, да у основним проблемима кривичног права конструише и своја оригинална схватања. Кад је реч о систематичности научне анализе, њу је професор Живановић довео скоро до савршенства. Располагао је изузетним смислом за систем, за дефинисање основних појмова, одређивање њихових конститутивних елемената и њихову даљу систематску анализу. Његов систем се не открива само читањем текста, већ је и графички истакнут, са врло прецизним енумерацијама. То је један, гвозденим логиком сачињен распоред материјала, у коме је свако питање распоређено на право место. Шкртост речи и сувопарност стила, сасвим супротни савременој претераној глагољивости, стварају понекад погрешан утисак о непотпуности обраде, али кад се анализирано питање сагледа у целини онда је јасно да је реч о веома прецизном и јасном изражавању мисли. Најзад, било би погрешно сматрати професора Живановића искључиво врским правним догматичарем. Он је свакако, довео у теорију кривичног права до савршенства правно-догматски метод, али је био далеко од тога да у приступу обрађиваним питањима, а посебно кривичном делу и учиниоцу, занемари њихову социјалну и био-психолошку садржину. Са својим плуралистичким схватањем криминологије као збирне науке која обухвата како правне тако и неправне науке о криминалитету, он сходно таквој концепцији и у обради кривичног дела и учиниоца даје одговарајуће место и резултатима социолошких, биолошких, психолошких и других наука.

3. Ван сваке је сумње да вредност др Томе Живановића као кривично-правног писца лежи у његовом интегралном научном опусу из ове области. Свако издвајање и посебно истицање неких резултата, само би нарушило ову научну архитектуру. Без намере да се умањи вредност његових осталих радова, мора се посебно истаћи да је његова највећа оригиналност, а и његов највећи допринос науци кривичног права, учињен кроз стварање једне нове систематизације кривичноправних института, кроз конституисање тзв. трипартитног система. Са теоријом о трипартитном систему др Живановић је, симболично речено, извршио револуционарни заокрет у науци кривичног права.

Да би се схватио смисао и значај теорије о трипартитном систему, нужно је укратко се осврнути на стање које је владало у кривичноправној теорији пре њене појаве. Почев од класичне школе, у науци кривичног права био је прихваћен тзв. бипартитни систем, по коме су основни институти кривичног права кривично дело и кривична санкција (казна).

Сходно томе и наука кривичног права односно њен општи део, дели се на два дела; један који је за предмет изучавања имао кривично дело и други посвећен казни. Бипартитни систем је владајући све до појаве рада др Тома Живановића, у којима је он изложио критици овај систем и заложиио се за увођење трипартитног система. Треба, међутим, имати у виду да питање прихватања бипартиције или трипартитије, није само питање систематизације кривичноправне науке и позитивног кривичног права; оно је суштински кривичноправни проблем, јер се ова два система у основи разликују по приступу основној кривично-правној категорији — кривичном делу. Бипартитни систем је заснован на објективно-субјективном појму кривичног дела, по коме (оно кривично дело) поред неких објективних елемената мора да садржи и субјективни елементат — виност учиниоца. Овај систем негира учиниоца кривичног дела као аутономну правну категорију и интегрисае га у сам појам кривичног дела.

Објективно-субјективни појам кривичног дела и на њему заснован бипартитни систем, др Тома Живановић је изложио критици још у свом раду *О субјективном (моралном) елементу кривичног дела* објављеном 1909. године, а посебно и детаљније у својим каснијим радовим — *Основни проблеми кривичног права* и *Основни кривичног права* — Општи део. Три су основна приговора стављена бипартицији: 1. нелогичност самог објективно-субјективног појма кривичног дела; 2. стварање тешкоћа код примене појединих кривичноправних института и сходно томе стварање непотребних и нелогичних конструкција (проблем акцесорности саучесништва и конструкција посредног извршиоца); 3. запостављање учиниоца кривичног дела и оријентисање кривично-правне науке и праксе на само кривично дело.

Уместо објективно-субјективног појма кривичног дела, др Живановић се залаже за његово чисто објективно схватање, лишено свих психичких елемената везаних за учиниоца. Учиниоца кривичног дела издвојио би се као основни кривично правни појам и аутономно би егзистирао поред већ постојећих кривичног дела и кривичне санкције. На тај начин, уместо два основна института кривичног права створила би се три, па би према томе и наука кривичног права имала три основна објекта изучавања — дело, учиниоца и санкцију. У том смислу и систем кривичног законодавства и науке кривичног права заснивао би се на овом тријализму. У своме раду *Основни кривичног права*, др Живановић је успешно и у потпуности применио овај трипартитни систем.

У чему је значај и вредност трипартитног система? Пре свега, он значи нов приступ основним институтима кривичног права, мењање њиховог оквира и откривање новог садржаја у њима. Трипартитни систем је у исто време и нов метод стварања права и нов начин развоја кривичноправне мисли. Зато се може и констатовати да је његова појава значила отварање једног новог права у науци кривичног права. Друго, издвајање учиниоца кривичног дела у аутономни кривичноправни појам није значило само, чишћење појма кривичног дела од свих субјективних услова кажњивости и интегрисање психичких елемената у посебан кривично-правни институт, већ је имало и велики криминално-политички значај. У објективно-субјективној концепцији кривичног дела, учиниоца је био, могло би се рећи, у сенци самог кривичног дела, и то како са аспекта науке кривичног права, тако и са аспекта криминалне политике. У бипартитном систему кривично дело је основна категорије и у центру је научног интересовања, а и судска пракса му придаје доминантан значај. Међутим, трипартитни систем, са издвајањем учиниоца у аутономну и основну кривичноправну категорију, управо ставља њега у жижку теоретског и практичног интересовања. Ова карактеристика трипартитног система добија посебну вредност у савременој криминалној политици заснованој на индивидуализацији кривичне санкције превасходно према карактеристикама личности учиниоца кривичног дела.

Вредност трипартитног система огледа се и у томе што се домен његове примене не ограничава само на науку кривичног права. Он се може применити и у свим другим правним наукама и гранама права које нормирају дозвољена људска понашања и одговарајуће санкције (административно право, грађанско право, итд.). И не само то: његова примена

је могућа и у свим друштвеним ванправним наукама које би поред људског понашања и реаговања на то понашање, требале са свог аспекта да проучавају и актера тог понашања — човека. Такав је случај са психопатологијом, психологијом, социологијом, филозофијом, итд. Др Живановић указује на могућност да се трипартитни систем може применити и у теорији опште медицине, која би поред болести и терапије проучавала и психолошку личност болесника у смислу одређивања каузалног односа између такве личности и болести.

Појава теорије о трипартитном систему имала је великог одјека у науци кривичног права. Она је захтевала корените промене и у теорији и у систему позитивног законодавства, јер је значила сасвим нов прилаз основним институтима кривичног права. Отуда је и разумљиво што је она постала предмет многих полемичких расправа, што је имала велики број и поборника и противника, и што је њен утицај на позитивно кривично законодавство разних земаља био већи или мањи. Неспорно је, међутим, да она представља велики допринос развоју кривичноправне мисли, да је она створила један нови правац у науци кривичног права и један нови теоретски и позитивно-правни систем, а њеном аутору обезбедила завидно место у светској кривичноправној литератури.

др Љубиша Лазаревић

ЗНАЧАЈ ДОПРИНОСА ТОМЕ ЖИВАНОВИЋА ПРАВНОЈ ФИЛОЗОФИЈИ

Обележавајући и на овај начин стогодишњицу рођења академика др Томе Живановића (1884—1984), налазимо се у прилици и имамо непосредан повод за двоврсна подсећања, па и одговарајућа размишљања. Једна су усмерена на покушаје макар и овлаштног сагледавања улоге Томе Живановића као професора и научника који је током више деценија давао неизбрисив печат расту угледа нашег факултета као највише наставно-научне установе у области права и тако се сврстао у најужи круг оних прегалаца чије је дело уграђено у светлу и богату традицију ове установе. Друга су, пак, испуњена хтењима и настојањима да се што потпуније и што адекватније обухвате и схвате Живановићеве очигледно изузетни доприноси развоју свеколике правне науке, првенствено у нашој земљи, али и у светским размерама. Иако је све то међусобно повезано, условно и с много разлога може се с посебним нагласцима обрађати пажња и говорити баш о његовом доприносу развоју правне филозофије.

1. Све ово омогућује, а на изврстан начин подстиче и чини обавезним постојање једног заиста изванредног научног опуса који је проф. Тома Живановић оставио. Својим увршћењем у нашу научну баштину и целокупну културу, тај опус је постао онај објективни основ свих вредновања и целокупности и појединих делова тога опуса. Не само по свом обиму, него и захваљујући свом карактеру, захвату и садржини један такав опус сам по себи, својим иманентним вредностима и донетима нарочито, одмах и недвосмислено намеће закључак да је Тома Живановић истински великан наше правне науке. При томе, по свом првобитном усмерењу, ангажовању и неизбежној специјализацији, он је био *кривичар* првога реда или првог ранга. Својим многобројним радовима, који су крунисани стварањем оригиналног система кривичноправне науке; он је изборио неспорно водеће место у тој области у нашој земљи. И много више од тога. Он је постао и светски познат и признат кривичар чији су неки кључни резултати — а нарочито његова чувена концепција трипартиције — обележени баш његовим именом и као његово достигнуће. Међутим, поред тога и заједно с тим Т. Живановић је истовремено и, вероватно, још више постигао на пољу правне филозофије. Он је, несумњиво, највећи *правни филозоф* у развоју наше правне науке. Његова

појава на овом тлу је таква и толика да је основано претпоставити да ће остати непревазиђен у ближој, па и даљој будућности. У прилог таквој констатацији иду неке од битних околности његове научне активности. Он је највећи део свог плодносног и дугог радног века, више од пет деценија, посветио управо правној филозофији, а више деценија од тога поклапа се и са његовом пуном научном зрелошћу и максимумом стваралачког потенцијала. Допринос на овом пољу обележен је првенствено његовим маестралним и монументалним делом, у најпунијем смислу животним делом, објављеним у три књиге под насловом *Систем синтетичке правне филозофије*. Сем тога и нарочито, сам карактер правне филозофије као фундаменталног знања о праву, њено средишње место у склопу целокупне правне науке, њено дејство и њене могућности разноврсног и трајног утицања у свеукупној култури појединих земаља и целог света, несумњиво и сасвим очигледно само потенцирају иначе изванредно велика и значајна правнофилозофска достигнућа Т. Живановића. Спајајући тако врхунска достигнућа у кривичноправној науци са одговарајућим достигнућима у правној филозофији (попут В. Зауера у немачкој науци), он је показао и све оне *плодоносне везе* између ових подручја правних знања. Његова кривичноправна истраживања послужила су као подлога филозофскоправних промишљања, а резултати његове правне филозофије битно су допринесли специфичном и дубоком сагледавању и обликовању резултата кривичноправне науке. При томе, и поред изузетно неповољних околности које су пратиле његово стваралаштво током више деценија, он је успео, може се рећи, да оствари своје основне замисли, да заврши истраживања на главним смеровима, па и да заокружи и целовито уобличи свој научни опус.

* * *

2. С таквим садржинским својствима и системским изгледом, правна филозофија Томе Живановића има посебно место и највећи значај у оквирима наше правне науке. Узимајући у обзир развој правне филозофије у Србији од средине прошлог века који је, у целини посматрано, дао одребене резултате, а и стање правне науке у Југославији између два рата и у новој Југославији, могло би се рећи да Живановићев доприноси имају заиста *епохалан значај*. Својом величином и карактером ови доприноси не само да дају *печат* правној мисли једног бурног и преломног доба у којем су настали, него истовремено и вишеструко наднакнају својеврсне историјски настале „дефиците“ и, чак, далеко превазилазе и надрастају оквире у којима су настали. У једној релативно малој и културно неразвијеној средини, наравно, оваква синтеза није ни могла бити својеврсно сумаирање дотадашњих научних резултата дотичне средине. У ствари, Живановић је, у многоме, делао на једном пољу где су највећи захвати задобијали *пионирску улогу*. Он је непроцењиво заслужен за специфично и *дисциплинарно уобличавање правне филозофије* код нас. С његовим допринесима ово фундаментално знање је добило сасвим чврсте *темеље* на којима се може и мора даље градити. Ако је дотад или без оваквих резултата било могућно довођење у питање самог постојања и основаности правне филозофије, са Живановићевим системом је створена неотклоњива подлога за афирмацију и неговање правне филозофије. Самим тим што је један овакв систем пружио својеврсни сумаран увид у дотадашњи развој и стање светске правне филозофије, наравно, ови резултати се непосредније и потпуније уграђују у нашу правну филозофију или омогућују да се она успешније и брже развија. Зато је с оваквим допринесима, поред овакве улоге, уследио и низ непосредно видљивих и трајних подстицаја за даљи развој правне филозофије. У ствари, сам Т. Живановић је обележио изванредно важну и велику *развојну путању* наше правне филозофије. Самом појавом његовог оригиналног и тако обимног правнофилозофског система и наша правна филозофија се достојно и неопозиво укључује у *светске токове* фундаменталних правних знања. При томе, управо мислилачки домети и оригиналност Т. Живановића омогућују и чине неизбежним њено присуство у светској правној мисли. Заслуга је овог великана што је нашу правну

мисао, неоспорно, уздигао на *европски*, па чак и *светски ниво*. Самим тим дао је и највећи могући допринос развоју наше правне науке. С таквим повезивањем, пак, она неизборно открива и нове могућности и нове просторе узајамног и плодотворног дејства наше правне науке и светског научног оквира у којем се налази.

3. Истовремено, наравно, правна филозофија Томе Живановића има и одговарајући значај у развоју *светске правне мисли*. С обзиром на чињеницу да она баш као синтетичарски подухват почиња на резултатима светске науке, што је израсла као један од њених резултата, као обележје одређених тенденција развитака, очигледно је да управо у тим оквирима задобија и неизбежне детерминације, па и специфична мерила. Сам Т. Живановић је то, уосталом, и потврђивао објављивањем свих својих главних правнофилозофских књига, расправа и чланака на француском и немачком језику. Захваљујући томе, једна оваква синтеза није могла остати у уским границама једне релативно мале и неразвијене средине, већ је непосредно, благовремено и најкомпетентније увршћена у светску правну науку. При томе, мора се нагласити да је баш Т. Живановић и временски и својим захватима и, нарочито, резултатима и донетима постао један од *предводника синтетизма* у светској правној науци, који се као оријентација раздваја и, на изврстан начин, супротставља *анализизму* који иначе доминира. Изборивши такво место првенствено својим *оригиналним правнофилозофским синтетизмом*, Т. Живановић припада и оном најужем кругу светских правних мислилаца који својим доприносима у савремености опредељују и усмеравају средишње токове, па и врхунске домете. Када се зна да научници и мислиоци великих културних средина већ самим тим имају огромне предности, онда једна оваква чињеница сама по себи све говори. Наравно, због различитих околности извесно време могу изостати њени непосредни и уочљиви показатељи, али самим опстајањем трајних вредности и достигнућа, каква су ова, и то мора уследити. По свему судећи, то је повезано управо и са предстојећом афирмацијом и утицајем синтетизма у светској правној науци. Али, баш у том погледу Т. Живановић је учинио оно што је научна претпоставка и што може огромно подстаћи и унапредити синтетизовање. Он је, наиме, успео да повеже и сједини најзначајније правнофилозофске тековине, да премости јазове између различитих оријентација, школа и схватања — без оне ускости и затворености које сметају баш великанима великих културних средина — и да на једној таквој основи изгради и сопствено синтетичко становиште. Следствено томе, баш његов правнофилозофски синтетизам и фигурира као једна од најзанимљивијих и најдоследније изведених варијаната синтетизма у правној науци. На тај начин и правна филозофија као фундаментално знање о праву може најпопуније остваривати своју специфичну функцију у повезивању и сједињавању најважнијих резултата правне науке.

(*Напомена.* Ово излагање заснива се на поставкама које сам развио у својим досад објављеним радовима, наравно с даљом разрадом и нагласком извесних момената: С. Врачар, *Оцена три главне филозофскоправне књиге Томе Живановића*, „Зборник за теорију права“, изд. Српске академије наука и уметности, свеска II, 1982, стр. 217—248; С. Врачар, *Полазишта филозофскоправног синтетизма Томе Живановића*, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 5/1984, стр. 617—654; С. Врачар, *Смисао правнофилозофског синтетизма Томе Живановића*, рукопис, стр. 31, „Зборник за теорију права“ свеска III, 1985, изд. Српске академије наука и уметности, (у штампи).

Др Стеван Врачар

ПРОГЛАШЕЊЕ СПИРОСА КИПРИЈАНУА ЗА ПОЧАСНОГ ДОКТОРА НАУКА БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА

На предлог Наставно-научног већа Правног факултета, Наставно-научно веће Универзитета у Београду донело је одлуку о додељивању почасног доктората наука господину Спиросу Кипријануу, Председнику Кипарске републике.

На свечаној промоцији, одржаној 12. фебруара 1985. године, биографију господина Кипријануа изнео је проф. др Владимир Јовановић, декан Правног факултета, говорила је проф. др Смиља Аврамов, а господин Кипријану се захвалио на признању.

Реч професора др Владимира Јовановића

Господин Кипријану рођен је 1932. године у Лимасолу на Кипру. Након завршене гимназије у земљи, наставио је студије на Универзитету у Лондону. Дипломирао је економију на „City of London College“, а затим право на „Grey's In College“. Још као студент основао је Савез кипарских студената у Великој Британији и у периоду од 1952—1954. био је његов први председник. Истовремено именован је за секретара Архиепископа Макариоса у Лондону, вође кипарског народа у борби за независност. У Лондону и другим градовима Велике Британије одржао је бројна предавања о Кипру, и у име кипарске заједнице учествовао на разним конгресима. Тај просветитељски рад је појачао после отпочињања ослободилачке борбе на самом Кипру 1955. Одржавао је у то време контакте са водећим личностима Лабуристичке и Либералне партије Велике Британије. Међутим, због ове своје активности био је приморан да напусти Велику Британију и јуна 1956. он прелази у Грчку. Сарађивао је тесно са Свегрчким комитетом за самоопредељење Кипра, а крајем 1956. именован је за званичног представника кипарске заједнице у Њујорку. И овде је одржавао контакте на највишем нивоу, како би допринео унапређењу кипарског питања. Марта 1959. враћа се, заједно са архиепископом Макариосом, на Кипар да би непосредно учествовао у ослободилачком покрету.

После потписивања Споразума о Кипру, на основу кога је призната независност овој земљи, представљао је кипарске Грке на конференцији у Атини и учествовао непосредно у изради Споразума о примени Трипартитног савеза (Кипар—Грчка—Турска), у складу са Споразумом постигнутим у Цириху и Лондону.

После проглашења независности 16. августа 1960., именован је за првог министра правосудја, а неколико месеци после тога постављен је за министра иностраних послова. Због сукоба са војним режимом у Атини, поднео је оставку на положај министра иностраних послова 5. маја 1972. и посветио се кратко време адвокатури. Након инвазије Кипра од стране турске оружане силе 1. августа 1974., отишао је у Атину где је водио преговоре са члановима нове грчке владе Националног уједињења која је преузела власт након пада хунте. Септембра 1974. отпутовао је у Њујорк на челу Кипарске делегације, поводом дебате о Кипру у Генералној скупштини.

Маја 1976. основао је на Кипру Демократску партију Кипра, која је извојевала победу на парламентарним изборима одржаним 5. септембра 1976. Од укупно 35 места у Представничком дому, Демократска партија обезбедила је 21, а господин Кипријану изабран је за председника овог Дома.

После смрти архиепископа Макариоса 3. августа 1977., господин Кипријану је постао вршилац дужности председника Републике, а 3. септембра 1977. једногласно је изабран за председника до краја мандата архиепископа Макариоса. На редовним изборима који су одржани 28. фебруара 1978. изабран је, без икакве опозиције, за председника Републике, сходно Кипарском Уставу 1960.

У својству министра иностраних послова господин Киприану представљао је Кипар на разним конференцијама и састанцима на највишем нивоу, био је у пратњи председника Републике Архиепископа Макариоса, као његов најближи сарадник, у току његових државних посета бројним земљама: на пример Уједињеној Арапској Републици 1961., Савезној Републици Немачкој 1962., САД исте године, Турској и Индији следеће године, Нигерији, Дахомеју, Обали Слоноваче, Гани, Панами, Уругвају, Чилеу, Еквадору, Колумбији 1966., Финској, Шведској, Холандији и Ватикану 1968., Танзанији, Замбији, Кенији и Јапану 1970. У свим овим посетама није био само представник Кипра, него и протагониста идеја несврстаности. Пратио је такође председника Макариоса на конференцијама шефова држава и влада земаља Комонвелта као и на састанцима на врху несврстаних земаља у Београду, Каиру и Лусаки.

Представљао је Кипар у Савету безбедности и у Генералној скупштини кад год се расправљало питање Кипра, а учествовао је на седницама Комитета министара Европског савета у Стразбуру и Паризу; у два мандата био је и председник тог Комитета.

Септембра 1979. присуствовао је у својству председника Републике VI конференцији на врху несврстаних земаља у Хавани. Такође у својству председника Републике учинио је званичну посету Румунији, Сирији, Италији, Ватикану, Индији, Великој Британији и бројним другим земљама. У неколико наврата посетио је нашу земљу.

Због својих изузетних заслуга у борби за мир, превазилажењу блоксовске подвојености, доприноса изградњи новог економског поретка, господин Киприану одликован је највишим одликовањима Грчке, Савезне Републике Немачке, Уједињене Арапске Републике, Чилеа, Аустрије, Румуније, Чехословачке и бројних других земаља. Највише југословенско одликовање уручено му је од стране председника Председништва СФРЈ за изузетне заслуге у развијању пријатељских односа и ширења идеја несврстаности.

Реч професора др Смиље Аврамов

Уважени друже Ректоре, Цењени гости и драги пријатељи
Живот и дело председника Кипријану најтежње је повезан са борбом кипарског народа за слободу,

— од времена када је као студент лондонског Универзитета, као председник Савеза кипарских студената одржавао бројна предавања у Лондону, Њујорку и другим метрополама, како би свет упознао са праведним захтевима кипарског народа;

— када је, као најближи сарадник председника Макариоса, у својству министра правосуђа, а затим министра иностраних послова, са осталим члановима владе постављао темеље правног и политичког система младе Кипарске републике;

— када је као министар иностраних послова, а затим Председник Кипарске републике упознавао свет са трагедијом која је задесила његову земљу инвазијом турских оружаних снага.

Али борбу кипарског народа није издвајао из универзалних оквира; страдања кипарског народа су само последица политике силе, која је попримила глобалне размере, борба кипарског народа је само део борбе која се на међународном плану води против империјализма и хегемонизма.

Председник Кипријану је човек од акције, али и теоретичар политике, за коју се тако свесрдно бори и наша земља. Полазна тачка свих његових практичних и теоријских разматрања произлази из уверења да апстрактно-теоријски одговор на крупне проблеме савременог света може да уследи тек сагледавањем и идентификацијом неуралгичних тачака. Отвореношћу и интелектуалном смелошћу он указује сасвим одређено на противуречности савременог света, али свака његова критика је истовремено и један пројекат, заснован на универзалним вредносним критеријумима.

Само политичар таквог опредељења моћи ће да у најтежим тренуцима историје кипарског народа, када се велики део територије налази под оружаном окупацијом турске војне силе, успостави мостове и уђе у дијалог у циљу проналажења праведног решења. Суочен са страдањем свог народа, са хиљадама грчких избеглица који су морали напустити своје домове, опредељује се без резерве за равноправност народа Кипра, без обзира на етничку и верску подвојеност, за демократски и јединствени Кипар.

Врстан познавалац модерне политичке технике, председник Кипријану даће свој огромни лични допринос и печат бројним међународним скуповима одржаним у оквиру УН и у оквиру покрета несврстаних. Али се за њега ствари не исцрпљују у дипломатској техници. Сваком проблему он прилази са снажно испољеном тежњом да продре у суштину проблема.

Није довољно, истакао је председник Кипријану на конференцији несврстаних земаља у Хавани, да донесемо само одлуке, да прихватимо резолуцију. Недозвољен је двоструки морални стандард у покрету. „Наше декларације и одлуке морају бити спроведене у дело“. Несврстаност је ушла у критични период, а реториком се не могу очувати изворни принципи покрета. Он пледира за активну солидарност, у којој једино види будућност политике несврстаности.

Председник Кипријану не сматра да кобне неусклађености, па и повремене оружани сукоби у несврстаном свету лишавају покрет трајне вредности. Природа и садржина покрета, по његовим речима, била је и мора остати борба против империјализма, окупације и неоколонијализма, расизма, против свих облика доминације и експлоатације.

У овом нашем времену изгубљене равнотеже и поремећених односа, у трагању за решењима, председник Кипријану је сав окренут ка будућности, али са координатама прошлости. Председник се енергично залаже за нов систем међународних односа, заснован на сувереној једнакости свих народа, великих и малих, за радикалну трансформацију међународних економских односа, али на линији и у духу Повоље УН и Завршног акта из Хелсинкија.

Из истог угла и са истом интенцијом он прилази проблему разоружања кроз који се преламају готово све кризе савременог света.

На специјалном заседању Генералне скупштине УН 1978, он је категоричан: „Технологију и научна достигнућа треба подредити људским циљевима.“ Елиминацијом декларативно-политичких фраза које су дошле до изражаја у иступима појединих Великих сила, али и елиминацијом прегрејане патетике, он рационално, реалистички прилази проблематици наоружања, исказујући њену битну политичку садржину.

Наоружање је, по његовим речима, резултат једног застарелог и у савременим условима превазиђеног политичког концепта, концепта баланса силе. Историја пружа обиље доказа да на тој основи никад није обезбеђен мир, нити то има данас шансе. У својој бити равнотежа суперсила своди се на равнотежу оружја, која је заснована на једном погрешном поимању безбедности. Серија локалних ратова који се одигравају пред нашим очима, па и међународни тероризам, само су манифестације те политике.

Критички дух председника Кипријануа, неприхватање једне ситуације у којој је човечанство доведено на саму ивицу провалије, усмерено је у два главна правца: хуманистичко-моралистичком и правно-техничком.

Да се послужимо речима Председника: наоружање је достигнуто тепен који угрожава не само интегритет човека, него и целокупно морално ткиво савремене цивилизације. Кроз сагледавање унутрашњег механизма наоружања он предлаже конкретна правна решења. У настојању да превазиђе противуречности између суперсила он даје пројекцију једног интелектуалног простора који пружа шансе за достојанствено решење, без победника и побеђеног.

Уважени друже Ректоре,

Велике су заслуге господина Кипријануа што је изоштреним анализама, у тешким врменима међународних криза, које потресају свет пос-

ледњих деценија, умео са прецизношћу да одреди друштвено-политичку смисао одређених праваца уз непрекидно мисаоно разрађивање питања од којих зависи даља судбина и наших двеју земаља и света као целине.

Дозволите ми да и овом приликом топло подржим предлог Правног факултета да се господин Кипријану промовише за почасног доктора Београдског универзитета, који је кроз читаву своју историју био у првим редовима борбе за слободу, мир и прогрес. Нека и овај чин буде само скромни допринос оваквим нашим стремљењима.

Говор господина Спироса Кипријану

Дубоко сам дирнут изузетном чашћу коју ми указује данас Београдски Универзитет проглашењем за почасног доктора наука. Прихватим са захвалношћу ову велику почаст, коју тумачим као израз пријатељства ваше земље према мојој земљи, као реafirмацију осећања поштовања југословенских народа према кипарском народу. Сматрам да данас у мом лицу, ви указујете почаст Кипру. У име Кипра желим Вас уверити да су осећања пријатељства и поштовања узајамна, и изразити најтоплију захвалност Влади и народима Југославије за чврсту и драгоцену подршку према нашој тешкој борби за слободу и правду.

Ганут, изражавам захвалност Ректору и Скупштини Београдског Универзитета за почасни степен који ми се додељује данас, на предлог Наставно-Научног Већа Правног Факултета Београдског Универзитета. Свестан сам посебног значаја ове пачасти, јер позната ми је многострана и значајна мисија коју извршава Београдски Универзитет у разним доменима науке, као и његов допринос за јачање институција правде и уопште за доминацију поретка законитости и правде у међдржавним односима и у међународним односима и стварима.

Правда и међународни поредак законитости, појмови који су нераскидиво повезани са миром и безбедношћу у свету, представљају како снагу тако и слабост нашег послератног света, света кога још увек разтрзају мали и велики локални ратови, у тренутку када тај исти свет трага за спокојством и срећом. Колико је свет данас праведан и у којој мери је светски поредак законит? Колико смо данас близу међународном миру и безбедности и колико смо далеко од надања и снова, који су се изнедрили из рушевина другог светског рата и угњездили у искрвављеном срцу послератног човјека?

Међународно право, свакако, не може да буде само нада и сан, као што не може ни међународни поредак да буде једноставно само жеља и теорија. Жеље и снови, дакако, украшавају живот, међутим срећна стварност је та која улепшава и одржава свет. Срећан човек и мир у свету не стварају се лепим жељама и апстрактним теоријама. Конкретне активности и видљива дела су она која подстичу и унапређују мир у свету и обезбеђују међународни поредак законитости и правде. Уколико су пракса и наша дела у супротности са правдом, уколико се лепота речи и прокламација сукобљавају са ружношћу дела и поступака, мир у свету ће увек остати мртво слово на папиру а међународна безбедност ће се удаљити од оне стварности коју можемо постићи.

Квалитет нашег света је адекватан квалитету наших људи. Наш је свет праведан до мере до које су праведни људи који га сачињавају. Наш свет ће бити мирољубив и безбедан до мере до које ће бити мирољубиве државе и народи који га сачињавају. Сматрамо да је човек основ живота. Међутим, можемо и морамо „да поново створимо човека по мери правог људског бића, који ће бити одговоран за људе у свету“. Можемо, уколико сви то желимо.

Веровати у бољи свет, не значи бежати или бити далеко од стварности. Веровање племенитим визијама, и трагање за високим идеалима, не могу се сматрати илузијом и самообманом. У контрадикцији је, свакако, са природом самих ствари и реализмом, да идеалне државе припадају идеалним људима. И будући да нема идеалних људи, и идеална држава ће остати далека визија. Међутим, људи морају да теже идеали-

ма и савршенству. Ако покушамо да досегнемо плафон, постоји нада да стигнемо негде до средине. Међутим, тежећи ка просечном, несавршеном или ка јефтном, можда ћемо бити осуђени да останемо ниско. Као индивидуе, као друштво, као народи, као нације морамо да себи поставимо као циљ оно савршено и идеално, да би постигли макар и полусавршено и оно најбоље што је могуће постићи. Трагање за идеалним савршенством не може ниуком случају да буде узурно и узалудно. Реализам не представља само видљива стварност. Реализам је и невидљива моћ која обузима људско биће и која, уколико буде исправно усмеравана, може одвести човека до историјских достигнућа и великог стваралаштва, даље од обичних очекивања и више о предвиђених перспектива. Југославија, са својом поноситом борбом и полетним мислима, представља сведочанство и доказ ове стварности.

Фатализам је привилегија и карактеристична особина разочараних у живот. Међутим, очајање не доликује човеку који жели да ствара и даје свој допринос. Наравно, може савремени човек да буде разочаран многима и због много чега. Међутим, данас, више него икада раније, види се једног мирољубивог, па према томе, и срећног света, представља не само жељу већ и наду. Ради се о потреби, и то императивној. Потреби која се тиће свих нас заједно, и сваког посебно. И ради задовољавања ове потребе, нужни су нам поверење и одлучност, универзални напори и координирана колективна активност.

Међународни мир и безбедност, међународно право и законити поредак нису изоловане, појединачне обавезе, нити коњунктурни захтеви, нити површне неке аспирације. У данашњем међузависном свету, разгранато ширење и проширивање догађаја и њихове универзалне реперкусије, укидају географске границе. Догађаји се не ограничавају више у свом жарштву и не тичу се више само них који су их изазвали или створили. Ако прети опасност миру у једном крају света, ако је безбедност пољубана у једном конкретном региону, ако се у конкретном тренутку и у конкретном региону ремети законити поредак, нико не сме и не може бити спокојан и индиферентан, нико нема право да буде задовољан постигнутим, отуђујући се од догађаја и ограничавајући своју одговорност искључиво за властите проблеме. Мир и правда су ствари свију нас. То су право и обавеза свију нас. Када се правда криши и мир нарушава, погаба се и страда цео свет. Неправда показује увек тенденцију галопирајуће епидемије и изазива подражавање. Уколико се не пресече благовремено, уколико се не уништи радикално, одмах чим се манифестује, нико више неће моћи да буде спокојан и сигуран да ће избећи њене ударце, њену казну. Злоћа је погоднија за имитирање и понављање, него ли добродета.

На крају смо нашег столећа и живимо у епохи технолошких чуда и невидених догађаја. Деле нас отприлике четрдесет година од краја последњег светског рата, који је омеђио почетак новог живота, пуног надења за свет. У том временском периоду политичка географија света се изменила, дошло је до диференцијације у разним политичким манифестацијама, вид и слух човека свакодневно бомбардују параде узбудљивих достигнућа људског интелекта и задивљен човек данашњице живи у контрадикцији једне цивилизације и једне епохе, када се херојски подвизи технике не могу уравнотежити са етичким премисама, нити афирмисати преко људског благостања. Човек је освојио Месец, али није излечио потребе земље. Његове победе, често пута имају укус пепела и згаришта, његов напредак личи понекад на назадовање, а његова слава садржи и доста бола. Сателитима и свемирским бродовима лута у космосу, посматра бесконачност небеског свода, док су његови фотоапарати и разне камере за снимање много осетљивији на ратну шпијунажу него ли на очајничке апеле милиона гладних на нашој малој планети. Равнотежа приори-тет, а човек прети смрћу своје ближњему, наводно ради своје егзистенције. Човечанство разрађује и усавршава своје самоуништење. Човекова достигнућа прете уништењем своје ствараоцу — човеку, на универзалном плану. Агонија и стрепња због евентуалног трећег светског рата постаје мора за човечанство. Хладни рат тражи и налази вруће тло на тери-

торијама разних, обично, малих земаља. Исток се свакодневно сукобљава са Западом, а богати Север конфронтира сиромашном Југу.

Правда јачега је често „праведнија“ и „јача“ од права малих и немоћних. И мир у свету се манифестује наоружан и претећи. Али када толеришемо гажење људских права и учествујемо, прећутно или гласно, у давању задовољштине неправди, када подстичемо инвазије и сукобе, да би их у наставку „осуђивали“ речима, када се ограничава слобода народа и када њихова независност постаје зависном, како онда можемо говорити о стварном приближавању међународном миру и како успевамо да успоставимо хармоничан поредак? Међународне организације наравно представљају морално утврђење, међутим њихове могућности да наметну своје циљеве и принципе зависе увек од намера и расположења њихових јаћих чланица.

У савременом свету интереси и опортунизам сачињавају грубу стварност, коју не потцењујемо и не мимоилазимо. Било би улүзорно и утопија веровати да државе напуштају или остављају своје интересе на улазу међународних организација. Можда неки сматрају да статути међународних организација нису виши од њихових интереса, и разне сврсисходности се оцењују као да су ниже него ли моралне вредности. Међутим, међународне организације, и међународни покрети, коликогод да су немоћне у примени њихових одлука, имају свој значај, своју вредност и свој одјек у свету. Чак и кад не би постојале, морали би их измислити и основати.

Међутим, будући да постоје, морамо их подржати, да би могле да егзистирају и потрају, и да постану ефикасне. Можда свет у епохи Уједињених Нација, Покрета несврстаних, Завршног акта Хелсинкија, није баш најбољи. Међутим, у сваком случају, био би гори и много несрећнији кад не би постојале ове организације и институције.

Нису одсуство процеса и недостатак метода и начина ти који ометају опште обезбеђивање поретка законитости и безрезервну доминацију међународног права. Правда није увек у складу са интересима јачих. Можда и поредак законитости и легалитета није у интересу неких. Међутим, морамо кад тад постати свесни чињенице да је мир и међународна безбедност најтрајнији, најбитнији и најсигурнији интерес свега. Никаква материјална сврсисходност, краткорочна или дугорочна, не може компензирати морални циљ и намену људске егзистенције. Ако је човек способан или предодређен да ствара и уништава, једном ће ипак морати да положи оружје уништења и да се ограничи на инструменте стваралаштва.

Мораћемо једном да покушамо, као појединци и као народи, да се одрекнемо оне лоше стране нас самих. Можда, у садашњем тренутку овакав покушај изгледа као да је осуђен на неуспех и можда је исход оваког напора неизвестан. Међутим, важан је почетак, старт, свеукупна сагласност да се учини овакав напор. А тај почетак налази се унутар нас самих. Ова борба полази од нас, из наших глава и срца. „Пошто се рат зачиње у људском разуму, интелекту, морали бисмо у људски разум утрадити и бедеме мира“. Будући да наред и неправда долазе из људског разума, морали бисмо у њега утрадити ред и правду.

Вера у бољи и срећнији свет и нада за стварање међународне заједнице слободе и правде, морају увек прожимати наше мисли и усмеравати наше кораке. Квалитет нашег живота биће увек адекватан квалитету наших намера и наших поступака. Имаћемо увек, као међународно друштво, живот каквог смо достојни. Будућност може у извесној мери бити предодређена садашњошћу. Али је човечанство дужно да се нада и бори за бољу будућност, за бољу сутрашњост, која ће у квалитативном погледу бити на вишем степену од данашњице.

Дужни смо да као народи и нације коегзистирамо мирно, да сарађујемо хармонично и да стварамо. Само општим напорима, можемо суштински и ефикасно да служимо ствари међународног мира, безбедности, међународног права и законитог поретка. У тим напорима нема јачих и слабих, великих и малих. Постоје само вољни, спремни и одлучни за сарадњу. Глас слабих и немоћних је често ефикаснији од ћутања јачих, а енергичност и активност малих, смета понекад инертности великих. Верујем да је покрет несврстаних, уопште узевши, упркос разлика, несугла-

сица и незаконитости на унутрашњем плану, доприноси позитивно у том правцу за спас и побољшање света. Посебно сам срећан, што су Југославија и Кипар, чланице-оснивачи Покрета несврстаних, са својим великим лидерима Титом и Макариосом — присно сарађивали на том плану, толико значајном и важном за целокупно човечанство. Чак и наша просвета је прилагођена да би служила тим великим и светим циљевима. Београдски Универзитет је језгро науке и хуманизма, слободе, правде и мира.

Морали бисмо сви заједно, људи, народи и државе, да спасемо наше етичко и духовно благо, наше традиције, наше националне и општељудске вредности, да би могао једнога дана свет да издејствује трајан мир и да ствара у ритму трајног реда и безбедности. Појам слободе, смисао правде, визија светског мира, остају увек млади, крепки и снажни само ако су попут Антеја из Грчке митологије, чврсто ослоњени на мајку земљу, на стварност.

Могао бих овде навести низ случајева кршења међународног права и доста жаришта у којима се ремети законити поредак. Међутим, ја ћу се ограничити на случај Кипра, и зато што је то моја домовина, и зато што је на његовој територији учињена неправда међународних размера и злочин без прецедана, из кога је резултирала страховита, многодимензионална трагедија за цео кипарски народ, која и даље траје.

Историја кипарског проблема је тужна историја иностраног мешања и интервенција. Кулминација ове неприхватљиве историје представља турска инвазија 1974. године. Инвазија и агресија настављају се већ скоро једанаест година. Велики део кипарске територије држе илегално турске окупационе групе, једна трећина кипарског становништва живи и даље као избеглице у властитој домовини, док је и даље непозната судбина стотине несталих.

Био би безуспешан и узалудан сваки покушај да се инвазија Турске на Кипар оправда, у правном или етичком погледу. Наравно, Турска није могла да избегне да учини тај покушај. Свакако, аргументи и разлоги које наводи, не представљају нити морално нити правно оправдање извршеног злочина. Поводи се налазе и када не постоје, а изговор се исконструвише да би у датом тренутку послужило злочинцу, да би се затим веома брзо распао под теретом истине.

Који закони, какве међународне норме и какви основни аргументи могу оправдати, после једанаест година, турску инвазију и окупацију кипарских територија? Чак и сама Турска више се не замара да оправдава оно што се не да оправдати. Не мари за међународно јавно мњење, које сматра нижим него ли властито мњење. Не узнемирава се због резолуција и одлука међународних организација. Крши изазовно резолуције и игнорише одлуке. Не жели ни да зна за међународно право и заинтересована је искључиво за наметање своје самовоље.

Турска, у остваривању својих циљева и аспирација на рачун Кипра рачуна на слабост или на неспремност међународне заједнице да енергично и ефикасно интервенише да би осујетила реализацију њених планова. Користи свој положај, своје односе и констелацију снага, за неспутавану и скоро неометану реализацију својих експанзионистичких планова. А Кипар, је био, остаје жртва на жртвенику ове сурове политике.

Међутим, турска инвазија и њене трагичне последице, не ограничавају се само на географском простору Кипра, коликогод и да су лоцирани на кипарску територију и коликогод и да се тичу непосредно кипарског народа. Инвазија, као чин неправде и као злочин против етике, превазилази границе Кипра, да би се регистровала као минус за међународну заједницу да спречи њено избијање или да онемогући њено даље продужавање. Ако дозволимо и пустимо да се на Кипру коначно наметне сурови закон неумољиве силе, ако допустимо да се агресор оправда на делу, а да се жртва једноставно само утеши, ако неправда тријумфује а правда буде поражена, која ће се мала земља и који ће се мали народ моћи осећати мирним, без страха од својих јачих суседа? У том случају, зашто се не би свугде понављале инвазије, ако ће се већ инвазионисти оправдавати, а агресори остати некажњени?

Турска је несметано извршила инвазију на Кипар и неометана и даље остаје, газећи најосновнија људска права нашег народа, крпећи сваки смисао и сваки принцип међународног права. Наша је земља мала и немамо материјалну снагу да истерамо моћног агресора из наше земље. Наше је оружје одбијање да се предамо и капитулирамо, да потпишемо свршени чин насиља и безакоња. Борба коју непрестано водимо представља наше стрпљиво и упорно супротстављање циљевима и намерама агресора. До овог тренутка, победу на унутрашњем плану, представља наша издржљивост и несмањена вера у бољу будућност.

Искрено желимо праведно и трајно решење кипарског проблема, али не пристајемо на ликвидацију наше државе и не стављамо хипотеку на нашу независност. Прихватили смо федерацију као потребан, за данашње услове, компромис. Међутим, са историјске тачке гледишта било би парадоксално укидање једне јединствене независне државе, да би се на њеној територији створиле две нове државе, са лабавим међусобним спонама, које ће сачињавати једну својеврсну федерацију. Међутим, изгледа да се Турска не интересује да ли ће решење и функционалност будуће државе бити трајног карактера. Турска је заинтересована само да обезбеди контролу над Кипром и своје право да интервенише у нашој земљи.

Под оваквим условима и уз овакво чињенично стање, ни најмање не изненабује досадашњи неуспех свих напора у циљу решавања кипарског проблема. Будући да турска страна подразумева и схвата дијалог као монолог и жели да претвори преговарачки сто у трибину из које ће диктирати услове и наметати своју вољу, није могуће водити конструктивне преговоре, који ће уродити плодом. Суштински и конструктиван дијалог не води се негативним ставовима. Није довољна само наша добра воља и искрена жеља за проналажење трајног решења које ће бити у стању да екзистира. Потребна је и адекватна политичка воља и друге стране. Дужни смо да и у овој фази стално радимо и делујемо у оквиру иницијативе Генералног Секретара ОУН, како је она заштртана одлукама Савета Безбедности, доклегод се не појави оваква политичка жеља и код турске стране. Исто тако, дужни смо да се и даље боримо за правду и за наша права, за бољу будућност нашег народа и наше земље. У тој нашој борби потребна нам је помоћ и солидарност свих слободољубивих народа света, великих и малих.

Речено је да је „неправда нема, а правда громогласна“. Међутим, није довољно да се само чује глас правде. Не би требало да то остане глас у пустињи. Правда не може само да громко виче и узвикује. Правда се мора и додељивати. А изгледа да се она ипак додељује. Глас правде не може бити глас очајања, већ одјек тријумфа. А историја наше епохе и савременог света не сме бити историја неоправданих права и оправданих неправди.

Свет се наравно не мења непосредно и аутоматски. Међутим значајно је очувати, унутар самих нас и око нас, извесне трајне вредности и принципе, који ће прожимати данашњег и вечитог човека у његовим напорима за побољшање самог себе и свог света. Нада у лепшу будућност никад се не гаси. И будући да нам је будућност на планети на којој живимо заједнички, заједнички морају бити и напори за бољи, мирнији и срећнији живот. Кипар, у оквиру својих могућности, је опредељен да ради за унапређивање и подстицање овог свељудског циља. Моја мала земља била је увек верна великим идеалима, идеалима слободе, демократије, правде и мира. Они су је одржали у животу, кроз велике потресе и перипетије своје дуговековне историје. Ови исти идеали је одржавају и данас у њеној борби и њеној агонији коју преживљава. Они је спајају са пријатељским земљама, повезују је и са вашом историјском земљом, јер и ви заступате и у принципу поштујете исте идеале, исте принципе, исте вредности.

На крају, желим да одам признање Београдском Универзитету и да му зажелим плодан рад у служби заједничких идеала и циљева. Кипар Вам је захвалан на израженој љубави и пријатељству, које је искрено и узајамно.